

Perheiden arjen näkökulma ja haittojen vähentäminen

Palveluesimies Kristiina Siirto-Honkanen, Länsi-
Suomen palvelualue, A-klinikkasäätiö

Tavoitteena haittojen vähentäminen

Raskaudenaikainen päihderiippuvaisen äidin hoito ja vauvan synnyttyä koko perheen hoito

- Neuvolan seulonta
- Hoitosuhde a-klinikalla
- HAL-vastaanotto äitiyspoliklinikalla
 - Seuranta ja tuki raskaudenaikana
- Vauvan synnyttyä perheelle riittävä hoito?
 - Sosiaalipediatria, Is, perhetyö, perhekuntoutus
- Ammatillisesti ohjattu vertaisryhmä
- Ensikotien työ, rajallisella alueella toteutuvaa

Tutkimuksellista taustaa

- Elina Virokannas (2006) tutkinut äitien omia selitysmalleja ja määrittämiä nykyisestä elämäntilanteestaan, elämäntilanteestaan laajemmin
- Millaisena huumehoidossa itse tai lastensa kanssa oleva äiti mieltää itsensä ja moraalipaineiltaan ristiriitaisen elämäntilanteensa?
- Millaisia mahdollisuuksia hänellä on rakentaa omaa äitiysidentiteettiään?
- Onko äitiydessä aineksia ja voimavaroja päihteistä eroon pyrkimiseksi vai ajaako päihteiden käyttö suunnittelemattomaan äitiyden uusiutumiseen?

Lapsuuden varjoja

- Naisten lapsuuden perheille oli tyypillistä vanhempien päihteidenkäyttö, väkivallan ja sen vaaran läsnäolo, lasten omaehtoinen itsestään huolehtiminen ja selviytyminen arjesta.
- Vanhempien päihteiden käyttö on useiden tutkimusten mukaan merkittävä lasten ja nuorten erilaista häiriökäyttäytymistä ja psyykkisiä ongelmia selittävä tekijä (esim. Harbin & Murphy 2006, Barnard2007).
- Perheenisän lapsuuden kokemusten merkitys

Lapsuuden varjoja

- Yhdistelmä, jossa vanhemmat toimivat lastensa kanssa sekä väkivaltaisesti että päihtyneenä, on havaittu erityisen vaurioittavaksi (Litrownik ym. 2003; Holmila ym. 2008)
- 19 haastattelusta 15 määritteli tulevansa alkoholiperheestä tai kuvaili jommankumman vanhempansa runsasta päihteidenkäyttöä.
- Viisi haastateltavaa kertoi joutuneensa fyysisen väkivallan kohteeksi isän, isäpuolen tai äidin miesystävien taholta.
- Usein myös sisarukset joutuivat väkivallan kohteeksi tai jossain vaiheessa esimerkiksi veli muuttui väkivallan tekijäksi.

Lapsuuden varjoja

- Usealla äideistä sijoitus kodin ulkopuolelle
- Biologiset vanhemmat eronneet tai kuolleet
- Haastateltavien äideillä oli usein ollut runsasta päihteiden käyttöä, mielenterveysongelmia, kuten masennusta, anoreksiaa, itsetuhoista käyttäytymistä sekä laitoshoitjaksoja väkivaltaisia miesystäviä taloudellisia ongelmia

Turvattomuus ja salattu häpeä

- Oma päihteiden käyttö ja ensimmäiset seurustelusuhteet alkoivat usein varhaisteini-iässä.
- Myös äitiys oli alkanut usein nuorena, suunnittelematta ja päihteiden käytön yhteydessä.
- Vajaa puolet naisista oli tehnyt abortin tai synnyttänyt ensimmäisen lapsensa alle 20-vuotiaana
- Myös vanhempien piittaamattomuutta lastensa tekemisistä ja perheen sisäisten sääntöjen epäselvyyttä on pidetty yhtenä päihteiden käytölle altistavana tekijänä (Born & Gavray 2002; Parsai ym. 2010).

Turvattomuus, häpeä ja varhainen vastuunotto

- Koti määrittyy paikaksi, jossa päihteet ja väkivalta olivat jokapäiväisesti läsnä ja vanhempien välinen toiminta on lapsille rasittavaa.
- Perheenjäsenten sisäiset roolit, joissa vanhemmat yleensä ovat vastuullisia, arkea ylläpitäviä toimijoita ja lapset ikätasostaan riippuen hoivan ja huolenpidon kohteita, kääntyvät päälaelleen.
- Lapset toimivat otteessa huolehtijoina kun taas vanhemmat ovat kykenemättömiä, holtittomia, traumaattisten tapahtumien uhreja ja lasten harjoittaman opastuksen kohteita.

Lapsuuden varjoista äitiyden rakentamiseen

- Äitien lapsuudessa ei ollut luontevaa hakea apua ammattiauttajilta tai viranomaisilta
- myöhemmin itse äitinä toimiessaan hyvin vaikeaa luottaa lastensuojeluviranomaisiin tai mieltää heitä muutoin kuin kontrolloijina
- Luottamuspuola viranomaisiin näyttäytyi selkeänä jatkumona kodin olosuhteista
- Omien lasten kanssa toimittiin joko kotona opitulla tavalla kun ”tavallisen elämän malli” puuttui kokonaan.
- Toisena vaihtoehtona pyrittiin täydelliseen äitiyteen

- Useat naiset toivat haastatteluissa esiin toiveen siitä, että heidän tilanteisiinsa olisi puututtu aikaisemmin ja jämäkämmin.
- Suurin osa naisista oli kantanut lapsena erinäisin tavoin vastuuta kaoottisesta kodista ja holtittomasti käyttäytyvistä vanhemmistaan.
- Kokemukset hoivatuksi ja rakastetuksi tulemisesta, turvallisesta ja rauhallisesta olemisesta, leikkiin keskittymisestä, saattoivat puuttua kokonaan.

- Naisille saattaa valjeta vasta terapiassa useiden vuosien päihteiden käytön jälkeen, mikä on lapsuuden kokemusten ja kodin ilmapiirin vaikutus heidän tuntemaansa ahdistukseen
- heitä on kohdeltu huonosti ja väärin, jätetty yksin, vaadittu kohtuuttomia
- Ylisukupolvisuus

- Takaisin yhteiskuntaan kiinnittyminen ei ole yksinkertaista, varsinkaan jos siinä ei olla koskaan kiinni oltukaan, vaan vaatii useanlaisten asioiden monitasoista selvittelyä.
- Tämä puolestaan vaatii viranomaisilta ja auttamisammattilaisilta monipuolisia taitoja

Tutkimustuloksia

- Ritva Belt (2013) terapeuttisen ryhmämuotoisen avohoidon vaikuttavuus (Mother-Infant Psychotherapy Groups among Drug-Abusing Mothers, Preventing intergenerational transmission)
- Tutkimuksessa verrattiin keskenään huumeiden käyttäjä-äitejä ja ei-päihdeongelmaisia äitejä
- Ryhmäterapiain voitiin osoittaa auttaneen äitejä säätelemään vaikeasti hallittavia vihantunteita ja vähentämään tunkeutuvaa käyttäytymistä lasta kohtaan

Motivaatio

- Tulokset ovat merkittäviä, koska em. käyttäytymisen tiedetään olevan päihteitä käyttävien äitien vanhemmuuden ydinongelmia ja kaikkiaan lisäävän lapsen kehityksen sekä kaltoin kohtelun riskejä
- Tulokset osoittivat päihderiippuvaisten äitien vahvan motivaation kasvaa äidiksi, jättää päihteet ja sitoutua avohoitoon raskausaikana ja heti lapsen syntymän jälkeen

Edellytyksiä SoTelta

- Toimiva alueellinen verkostotyö sosiaali- ja terveydenhuollossa
- Äideillä on mahdollisuus turvalliseen, riittävän pitkäkestoiseen hoitosuhteeseen samana pysyvään työntekijään
- Uusia näkökulmia tarkkaan kohdistettujen menetelmien kehittämiseen ja kielteisten vuorovaikutusmallien siirtymisen estämiseen sukupolvesta toiseen.

Edellytyksiä...

- Vaativahoitoisen asiakkaan ja hänen nopeasti kehittyvän lapsensa näkeminen kokonaisuena pirstaleisessa sosiaali- ja terveydenhuollossa edellyttää sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiltä
 - integroitua yhdessä toimimista
 - erilaisia hoitovaihtoehtoja
 - sitoutuneita työntekijöitä

Theraplay-vuorovaikutushoito päihderiippuvaisen perheen tukena

Kiintymyssuhdeteoriaan perustuva hoito

- vauva tarvitsee itseään säätelevän toisen
- Keskeistä on vaikuttaa siihen, minkälaisia viestejä vauva saa: samantahtisuus synnyttää vauvassa moninkertaistuvan, huumaavan vahvalta vaikuttavan hyvänolon tunteen (Trevarthen 2005)
- Vuorovaikutuksessa koetaan ihmisyyden voimakkaimmat ja jäsentävimmät tunteet (Siegel 2014)

Peilaaminen, tunneyhteys

- ”Marked mirroring” – vanhempi peilaa vauvan tunnetilan, kuitenkin voimistaen/muuntaen/säädellen sitä
- Vauva aistii tunnistettavuuden, mutta samalla erillisyyden
- Vauvalla on tarve jatkuvaan peilaamiseen ja omaan arvottamiseensa tarkkaillessaan vanhemman reaktioita
- Erityisen merkittävää on vanhemman kyky palata tunneyhteyteen ja korjata vauvalle aiheutunut stressi

Tunneyhteys

- Tunneyhteyteen palaaminen: ilmeet, äänenkäyttö ja kosketus
- Viimeaikaiset empiiriset tutkimukset osoittavat vahvaan vanhemmuuteen sisältyvän hellivän, suoran puheen ja ilmeikkyiden sekä vauvan hellän kosketuksen (Atzil, Hendler, & Feldman, 2013).
- Vauvan tunteiden peilaamisen niin stressaavassa kuin ei-stressaavassa yhteydessä on merkityksellistä myöhemmälle mentalisaation kehitykselle.
 - Kyky ymmärtää niin omia kuin myös toisen ihmisen tarpeita, haluja ja tunteita (Fonagy et al., 2002).

Vanhemman reflektiokyky

- Vanhemman kyky vauvan tunteiden peilaamiseen liittyy kykyyn ymmärtää lapsen psyykkinen olemus tarpeineen, haluineen ja tunteineen (Fonagy et al., 2002).
- Tutkimus on osoittanut vanhemman reflektiokyvyn olevan jopa merkityksellisempi tekijä lapsen myöhemmälle kiintymyssuhteelle kuin yksinomaan vanhemman sensitiivisyyden vuorovaikutuksessa (kts. Berlin, 2005).

Ylisukupolvisuutta

- Psyykkiset sairaudet, kuten masennus, päihteiden väärinkäyttö ja psykososiaaliset ongelmat haittaavat vanhemman kykyä tunneyhteyteen ja vauvan tunteiden reflektointiin
- Odottavan äidin stressi (ulkoiset stressitekijät)

vapauttaa kortisolia, joka on sikiölle toksista

muuttuessaan kortisoniksi, suojelee sikiötä
ellei muutu kortisoniksi vauvan syntyessä, hänen säätelyjärjestelmänsä häiriintyy (epigeneettinen muutos istukassa)

Perheen arjen näkökulma ja haittojen vähentäminen

- Päihderiippuvaisten äitien motivaatio kasvaa äidiksi, jättää päihteet ja sitoutua avohoitoon raskausaikana ja heti lapsen syntymän jälkeen edellyttää toimivan alueellisen verkostotyön sotessa, jossa hoitoa tarvitsevat äidit tunnustetaan ja ohjataan hoidon arvioon.
- Suuri haaste on löytää kustannuksiin nähden vaikuttavin hoitomuoto kullekin äiti-vauvaparille ja koko perheelle.
- Toimijoiden eri sektoreilla tulisi yhdessä suunnitella kuka, miten ja missä järjestyksessä parhaiten hoidetaan äitien trauma- ja psyyketaustaa sekä päihdeongelmaa ja miten samanaikaisesti voidaan estää pienen lapsen kehityksen vaurioituminen. (Belt 2013.)

Theraplay-vuorovaikutushoidon kohdentuminen

- erilaisten varhaisvaiheiden kehityksellisten ongelmien (syömis-, unihäiriöt)
- vuorovaikutushäiriöiden
- emotionaalisten häiriöiden
- käyttäytymisen hallinnan ja säätelyn (sis.neurologispohjaiset oireyhtymät) vaikeudet
- vaikeiden traumaperäisten sopeutumishäiriöiden ja kiintymyssuhdeongelmien (mm. sijaishuolto, adoptiolapset) hoidossa

Hoitoa/kuntoutusta emotionaalisen yhteyden, itsetunnon, toisten kanssa pärjäämisen, ilon, leikkisyyden ja huolenpidon kokemiseksi.

Jäljittelee tervettä vanhemman ja pienen lapsen välistä vuorovaikutusta ja on yksilöllistä, fyysistä ja hauskaa!

Työskentely ennen hoidon aloittamista

- Ensihaastattelu
- Vanhemman kiintymyshistorian haastattelu
- MIM(Marschak Intervention Method)-
vuorovaikutuksen havainnointi
- MIM-palautekeskustelu
- Vanhemman oma istunto
- Terapiasuunnitelma/sopimus

Varhaisen vuorovaikutuksen havainnointi

- MIM-vuorovaikutushavainnointi on puolistrukturoitu menetelmä, missä arvioidaan 9 ennalta määritellyn leikki-tilanteen avulla lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutussuhdetta.
- Arvio vanhemman kyvyistä ja keinoista rakentaa emotionaalista yhteyttä lapseensa, olla hoivaavassa kontaktissa ja toisaalta haastaa ja motivoida lasta yhteiseen toimimiseen.
- Lapsen osalta havainnoidaan samoin emotionaalista yhteyttä (mm. luonteva läheisyys, läheisyyden tarpeiden ilmaiseminen) ja toisaalta lapsen motivaatiota ja keinoja olla rakentavasti yhteistyössä vanhempansa kanssa.
-

Vanhemman mentalisaatiokyky

- Vanhemman kiintymyssuhdehaastattelu (WMCI, PDI, AAI, EA)
- Toimii interventiona kuten MIM-palautekeskustelu
- Fokusoi hoitoa

Käytäntö

- Minimi puoli tuntia viikoittain
- Lapsella ja vanhemmalla oma terapeutti; vanhemmat alussa observaatiohuoneessa, sitten mukana toiminnassa
- Aktiiviset, ohjatut, lapsen reaktiota seuraavat vuorovaikutusleikit
- Leikit yhteyteen hakevia, strukturoituja, sopivan haasteellisia, iloisia, hoivaavia
- Videopalautetyöskentely on merkityksellistä ja sen osuus on kasvamassa koko ajan

Keskeiset vaikuttavat elementit

- Vuorovaikutuksen toiminnallinen sensitiivisyys ja vanhemman myönteinen ohjaaminen leikki-tilanteessa
- Myönteiset tunneilmaisut
- Leikkisyys, ilo, innostuminen
- Hoivaaminen ja rauhoittamiskyky
- Kyky ohjata, kannustaa ja rajata

Vanhemman reflektiivinen kyky

- Lapsen viestien ja aloitteiden havainnointi
- Omien tunteiden ja ajatusten pohdinta
- Lapsen kokemuksen pohdinta
- Lapsen viestien tulkinta
- Empatia lasta kohtaan lapsen turhautuessa
- Kyky ymmärtää omien kiintymyskokemusten vaikutusta
- Kyky ymmärtää lapseen liittyvien mielikuvien rakentumista raskauden loppuvaiheesta saakka

Vanhemman PLACE -asenne

- Leikkisä, rakastava, hyväksyvä, utelias ja empaattinen (playfull, loving, accepting, curios ja empathic)
- Vanhempi luo parantavan, turvallisen ympäristön olemalla leikkisä, rakastava, hyväksyvä, utelias ja empaattinen
- Tarjotaan lapselle intersubjektivejä kokemuksia
- Intersubjektiveisyys tarkoittaa jaettua affektia, intentiota ja merkitystä
- On harmonista, kun nämä kolme komponenttia sopu-soinnussa keskenään – usein ristiriidassa ovat intentiot eli pyrkimykset

Tavoiteasettelu vanhemmille

- Virittäytyminen lapseen
- Lisää varmuutta hoivata lasta
- Lisää kykyä leikkiä lapsen kanssa
- Lisää varmuutta pitää lasta sylissä, koskettaa ja säädellä
- Vahvistaa katseyhteyttä
- Lisää kykyä rakentaa emotionaalista yhteyttä lapseen
- Auttaa vanhempaa kohtaamaan ja vastaamaan lapsen tarpeisiin

Kirjallisuutta

- Booth P. Theraplay- vuorovaikutusterapian käsikirja.
- Mäkelä J. Kosketuksen merkitys lapsen kehityksessä. Suom.Lääkärilehti 2005; 60:1543-9.
- Pajulo, M. Vauvan tunnetila ja sen säätely-Äidin reflektiivinen kyky ja sen merkitys turvallisessa kiintymyssuhteessa. Duodecim 2004;2543-9.
- Pajulo M, & Kalland M.2013. Parenting and substance abuse(ss.282-303). Oxford University Press.
- Salo S, Lampi H, Lindman s. Use of the emotional availability scales to evaluate attachment-beased intervention-theraplay- in substance-abusing mother-infant dyads in Finland. Infant Ment Health J Suppl 2010;32:77.

Kiitos !

Kokemäen perhe- ja päihdekliniikka
Länsi-Suomen palvelualue
A-klinikkasäätiö